

Prof. dr hab. Tadeusz Palmowski
Zakład Rozwoju Regionalnego
Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Gdański
ul. Bażyńskiego 4, 80-309 Gdańsk
tadeusz.palmowski@ug.edu.pl

Oświadczam, że jestem kompetentny do sporządzenia niniejszej Recenzji i nie istnieją żadne przeszkody natury technicznej i prawnej uniemożliwiające jej wykonanie. Ponadto oświadczam, że nie istnieją jakiegokolwiek okoliczności mogące wywołać wątpliwości co do mojej bezstronności, i nie zachodzą żadne okoliczności określone w art.24 ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2020 r. poz.256 z późn. zm.), które skutkowałyby niemożliwością sporządzenia Recenzji.

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Katarzyny Michalczuk

pt. **Wpływ zamachów terrorystycznych na popyt turystyczny i wybrane zachowania turystyczne – przykład Egiptu, Maroka i Tunezji,**

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej

Lublin, 2023

Promotor: dr hab. Anna Dłużewska, prof. UMCS

Przedłożona do recenzji dysertacja wykonana została pod kierunkiem dr hab. Anny Dłużewskiej prof. UMCS, uznanej specjalistki z zakresu geografii turystyki, w Instytucie Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej UMCS.

Dysertacja przedstawiona została w tradycyjnej formie jednego zwięzłego opracowania.

Przedłożony do recenzji tom rozprawy liczy 189 numerowanych stron. W opracowaniu zawarto 19 tabel oraz 40 rycin. Przeważają tu autorskie wykresy, diagramy i mapy. Bibliografia zawiera aż 379 pozycji, w tym 315 angielskojęzycznych, 56 polskojęzycznych, cztery niemieckojęzyczne, trzy francuskojęzyczne i jedną w języku czeskim, zawiera także 49 źródeł internetowych. Całość dopełniają trzy załączniki.

Turystyka stanowi dla wielu krajów bardzo istotny sektor gospodarki. Jej rozwój wymaga stabilności politycznej, pokoju i bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo to podkreśla w swoich dokumentach między innymi Światowa Organizacja Turystyki Narodów Zjednoczonych jako jeden z bardzo istotnych czynników wpływających na kierunki ruchu turystycznego. Stabilność polityczna, pokój i bezpieczeństwo to podstawowe i najważniejsze aspekty niezbędne do funkcjonowania i rozwoju branży turystycznej. To z kolei bezpośrednio wpływa na wzrost gospodarczy danego kraju.

Problematyka rozprawy doktorskiej wpisuje się w szeroki nurt badań poświęcony turystyce, w szczególności zaś wpływowi zamachów terrorystycznych na popyt turystyczny w wybranych krajach.

Głównym przedmiotem rozprawy doktorskiej był wpływ zamachów terrorystycznych na popyt turystyczny Egiptu, Maroka i Tunezji oraz wybrane zachowania turystów z Polski i Wielkiej Brytanii podróżujących do tych krajów.

W odniesieniu do celu pracy Doktorantka poprawnie sformułowała łącznie siedem hipotez badawczych, z których trzy w odniesieniu dodanych wtórnych i cztery do danych pierwotnych. Z dużą ostrożnością i spojrzeniem wytrawnego badacza podeszła do danych statystycznych i niepełnego ich zestawienia, co w pewnym stopniu ograniczyło pełną możliwość weryfikacji hipotez dla każdego z analizowanych krajów.

Autorka prawidłowo sformułowała trzy główne cele badawcze. Cel główny pracy podzielony został na trzy cele szczegółowe: metodyczny, poznawczy i aplikacyjny. Cel metodyczny dotyczył adaptacji jednej z metod statystycznych związanej z miarą położenia rozkładu, tj. średniej arytmetycznej do oszacowania poziomu zagrożenia terrorystycznego w percepcji turystów. Cel poznawczy zakładał określenie zmian w popycie turystycznym, rozpoznanie wpływu aktów terroryzmu na decyzje dotyczące podejmowania podróży do danej destynacji oraz zakupu wycieczek fakultatywnych w jej obrębie. Cel poznawczy uzupełniony został o sześć konkretnych i bardzo dobrze sformułowanych celów szczegółowych.

Cel aplikacyjny polegał na wykorzystaniu uzyskanych wyników przez jednostki zajmujące się marketingiem turystycznym, zarówno przedstawicielstw, jak i touroperatorów mających w ofercie wyjazdy do badanych przez Doktorantkę państw. Mogą one być przydatne do tworzenia wizerunku marketingowego, tak aby przekonać turystów nie tylko o

atrakcyjności tych destynacji, ale i o bezpieczeństwie. Wnioski uzyskane z pracy również mogą także być wykorzystane przez organizacje zarządzające poszczególnymi w celu ich ulepszenia.

Zakres przestrzenny pracy obejmuje trzy kraje arabskie: Arabską Republikę Egiptu, Królestwo Maroka oraz Republikę Tunezyjską. Kraje te Doktorantka wybrała do badań na podstawie dobrze przemyślanych i uzasadnionych kryteriów do których należało wysokie uzależnienie ich gospodarek narodowych od turystyki. Branża ta generuje przychody na wysokim poziomie i zapewnia wiele miejsc pracy. Następnym kryterium było występowanie zamachów terrorystycznych na terenie destynacji. We wszystkich trzech krajach przyjętych do badań miały miejsce akty terroryzmu. Jednak poziom nasilenia incydentów terrorystycznych, w poszczególnych z nich jest zróżnicowany. Trzecie kryterium wiązało się z głównymi rynkami źródłowymi, które stanowią najliczniejszą grupę odbiorców lokalnych usług turystycznych. Dominującą grupą podróżującą do Egiptu, Maroka i Tunezji są Europejczycy. Ostatnie kryterium stanowiło zróżnicowanie w formach organizacji podróży. W podróżach do Egiptu i Tunezji przeważają wyjazdy zorganizowane przez touroperatorów. Do Maroka natomiast więcej turystów podróżuje w sposób indywidualny.

Zakres czasowy pracy w swojej zasadniczej części objął dane z lat 1999-2019. Doktorantka w swoich badaniach słusznie nie uwzględniła lat 2020-2022, gdyż pandemia Covid-19 spowodował całkowitą reorientację w schematach podróżowania. To mogłoby zniekształcić wyniki badań. Niektóre badania (ankietowe i wywiady) przeprowadzone zostały w pierwszej połowie 2023 roku.

Charakter pracy wymagał stosowania zróżnicowanych metod badawczych wypracowanych nie tylko przez geografię społeczno-ekonomiczną i politologię. Aby uchwycić złożone zachowania turystów Doktorantka nawiązywała także do analizy ekonometrycznej, ekonomii behawioralnej łączącej elementy ekonomii z psychologią i socjologią. Generalnie stosowała odpowiednio dobrane zarówno metody ilościowe, jak i jakościowe. Dotyczyło to m.in. analizy danych statystycznych Światowej Organizacji Turystyki i Banku Światowego dotyczących liczby przyjazdów turystów do badanych destynacji oraz wpływów z turystyki do budżetu wybranych do badań krajów. Analizie poddano także treści portali informacyjnych oraz dane Globalnej Bazy Terroryzmu.

Wśród obywateli Polski i Wielkiej Brytanii przeprowadzono badania ankietowe metodą sondażu diagnostycznego CAWI. Uzyskane odpowiedzi dostarczyły informacji o

poziomie zagrożenia terrorystycznego w Egipcie, Maroku i Tunezji w percepcji turystów oraz chęci turystów do podejmowania podróży do tych krajów. Percepcję poziomu zagrożenia terroryzmem obliczono za pomocą średniej arytmetycznej wraz z odchyleniem standardowym.

Kolejną, zastosowaną przez Doktorantkę metodą były indywidualne częściowo ustrukturyzowane, pogłębione wywiady z przedstawicielami krajowych urzędów turystycznych Egiptu, Maroka i Tunezji oraz biur podróży. Miały one charakter badań pilotażowych. Uzupełnieniem wywiadów była obserwacja czynna.

Rozprawa łącznie ze wstępem i zakończeniem składa się z ośmiu rozdziałów. Rozdziały, pomijając zakończenie (rozd.8), mają zróżnicowaną objętość od 6 do 55 stron. Podział na podrozdziały pierwszego rzędu jest prawidłowy i w efekcie praca prezentuje właściwy układ treści.

Rozdział pierwszy, poza wprowadzeniem zawiera informacje dotyczące celów badawczych, zakresu czasowego i przestrzennego rozprawy oraz podstawowe pojęcia wykorzystane w pracy.

W rozdziale drugim Autorka wykazała się szerokim spojrzeniem i dużą znajomością bogatej literatury ukazującej dotychczasowy stan badań dotyczący terroryzmu i turystyki. Dotyczą one związku pomiędzy terroryzmem a popytem turystycznym, skutkami ekonomicznymi i zachowaniami turystycznymi. Wyszczególnione zostały także publikacje poświęcone badanym krajom oraz przegląd metod badawczych stosowanych w badaniach turystyki i terroryzmu. Przedstawiony przegląd piśmiennictwa świadczy o bardzo dobrym rozeznaniu Doktorantki w dotychczasowych osiągnięciach zagranicznych i polskich badaczy tej dyscypliny. Samo zestawienie literatury zawierające całą gamę różnych pozycji stanowi już wartością samą w sobie.

W rozdziale trzecim w sposób syntetyczny zaprezentowano podstawowe i jednocześnie specyficzne cechy Egiptu, Maroka i Tunezji istotne z punktu widzenia turystyki.

W rozdziale czwartym Doktorantka skrupulatnie przybliżyła zjawisko terroryzmu w szerokim regionie MENA oraz w badanych krajach. Przedstawiła m.in. listę najpoważniejszych zamachów terrorystycznych na terenie Egiptu, Maroka oraz Tunezji.

Rozdział piąty poświęcono metodologii prowadzonych przez Autorkę badań. Szczegółowo przedstawiona została procedura badawcza oraz metody wykorzystane w pracy. W rozdziale tym sformułowane zostały hipotezy badawcze oraz ograniczenia

napotkane w trakcie przeprowadzonych badań. W rozdziale tym przedstawiono także skomplikowane i niełatwe źródła pozyskania konkretnych danych.

Bardzo ważnym, szczególnie z merytorycznego, a także aplikacyjnego punktu widzenia jest mocno rozbudowany rozdział szósty. Zaprezentowane w nim wyniki przeprowadzonych badań i analiz. Przedstawiono efekty wywiadów z przedstawicielami urzędów turystycznych i biur podróży, analizy reakcji popytu turystycznego na zamachy terrorystyczne w badanych krajach, wyniki badań ankietowych przeprowadzonych wśród obywateli Polski i Wielkiej Brytanii. Dotyczyły one wybranych zachowań turystycznych takich jak decyzje o podjęciu podróży do Egiptu, Maroka i Tunezji po wystąpieniu zamachu terrorystycznego oraz chęci zakupu wycieczek fakultatywnych w odniesieniu do postrzegania zagrożenia terrorystycznego. W zakończeniu tego rozdziału przedstawiono wskaźnik zagrożenia terrorystycznego w oparciu o percepcję turystów w Egipcie, Maroku i Tunezji.

W podsumowaniu (rozdział siódmy) w sposób syntetyczny przedstawiona została dyskusja wyników badań oraz wnioski płynące z całej pracy. Zaprezentowano je w odniesieniu do przyjętych na wstępie założeń. Autorka, w udany sposób dokonała weryfikacji hipotez oraz zaproponowała kierunków dalsze kierunki badań w tym zakresie. Rozdział ósmy to bardzo krótkie zakończenie rozprawy.

Uwagi ogólne

Studia literaturowe i bieżące śledzenie wydarzeń zachodzących w badanych krajach i ich otoczeniu pozwoliły na wcześniejsze zidentyfikowanie potrzeb badawczych. Przyjęte w pracy metody umożliwiły weryfikację założonych we wstępie pracy celów głównych, jak i szczegółowych. Postępowanie badawcze przyjęte w pracy jest prawidłowe. Doktorantka wykazała się dużą dyscypliną intelektualną i umiejętnością konsekwentnego prowadzenia wywodu. Sposób formułowania wniosków, ich dobór i zakres świadczą o Jej znacznych umiejętnościach w tym zakresie. Praca wyróżnia się starannością, napisana została w sposób jasny i zrozumiały. Autorka umiejętnie posługuje się przypisami i odnośnikami. Język pracy jest precyzyjny. Swoim profesjonalizmem i dojrzałością oraz doświadczeniem, Doktorantka dowiodła umiejętności konstruowania i sporządzania obszernych tekstów naukowych.

Ponieważ jest to praca o charakterze geograficzno-ekonomicznym, Doktorantka operuje w pracy mapami, autorskimi tablicami i wykresami. Są one przejrzyste i czytelne.

Takie ujęcie, nie tylko dokumentuje przestrzenne ujęcie badanych zjawisk, ale pozwala także na wyciąganie konkretnych wniosków.

Przedstawiona rozprawa doktorska w znaczącym stopniu wypełnienia lukę istniejącą w literaturze na temat zachowań turystycznych na rynku polskim i brytyjskim oraz postrzegania zagrożenia terroryzmem w Egipcie, Maroku i Tunezji. Autorka wykonała także udaną próbę odpowiedzi na pytanie o chęć skorzystania z wycieczek fakultatywnych w zestawieniu z percepcją zagrożenia terroryzmem. Opracowała także wskaźnik poziomu zagrożenia terrorystycznego w oparciu o percepcję turystów dla Egiptu, Maroka i Tunezji.

Uzyskane wyniki badań, poza implikacjami akademickimi posiadają także walory aplikacyjne. Mogą być pomocne dla podmiotów zarządzających turystyką w badanych krajach.

Uwagi szczegółowe

Przedłożona rozprawa tworzy zwartą pod względem merytorycznym całość. Widać tu, że Doktorantka skorzystała z wielkiego doświadczenia promotora dr hab. Anny Dłużewskiej, prof. UMCS, która w problematyce turystycznej, szczególnie dotyczącej krajów Północnej Afryki jest uznanym autorytetem naukowym w kraju i za granicą.

Zdaniem recenzenta, poza merytoryczną, przydałaby się graficzna prezentacja celów pracy oraz zestawienie tabelaryczne wykonanych założeń i zadań badawczych. To samo dotyczy końcowych wniosków i spostrzeżeń. Ułatwiłoby to ich percepcję.

Autorka zamiennie, obok siebie, stosuje synonimy kraj i państwo co generalnie jest poprawne. Jednak ze względu na to, że *kraj* jest terminem geograficznym, a *państwo* posiada konotację polityczną, w przypadku publikacji rozprawy recenzent proponuje weryfikację tych terminów.

Uwagi techniczne i stylistyczne:

- str.143 jest: *większość krajów przebywało w zamknięciu*. Poprawnie będzie: *większość krajów była zamknięta dla turystów*.
- Termin *anulacja* (m.in. str. 87) w zasadzie jest poprawny, jednak zgrabniej będzie *anulowanie*
- Tytuły Tab. 13-18 i Ryc. 29-32 można znacząco skrócić. W tytule nie musi być opisana cała zawartość treści tabeli bądź ryciny.

- W opracowaniach rozpraw doktorskich autorzy często wstęp i zakończenie nie wliczają do numerowanych rozdziałów. W przypadku recenzowanej pracy pozwoliłoby to uniknąć zróżnicowania objętości niektórych rozdziałów, w tym przypadku od 3 do 55 stron. Poczynione drobne uwagi polemiczne, nie ujmują bardzo wysokiej wartości rozprawy.

Wniosek końcowy

Reasumując należy stwierdzić, że Doktorantka z sukcesem wykonała postawione na wstępie cele badawcze.

Praca stanowi dowód, że jej Autorka:

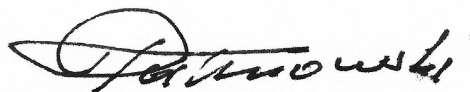
- ma wiedzę i umiejętności z zakresu nauk geograficznych i przestrzennych,
- potrafi właściwie wybrać i postawić problem badawczy, jasno sformułować hipotezy i konsekwentnie dążyć do ich weryfikacji;
- umie znaleźć właściwe metody badawcze i je stosuje;
- potrafi wyciągać wnioski z badań, nowocześnie je formułować i prezentować;
- umie wyciągać konkretne, praktyczne i aplikacyjne wnioski z prowadzonych badań.

Rozprawę doktorską mgr Katarzyny Michalczuk w świetle przytoczonych danych uważam za pracę spełniającą warunki pracy doktorskiej zawarte w art. 187 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku Prawo o Szkolnictwie Wyższym i Nauce, z późniejszymi zmianami.

Rozprawa stanowi dojrzałe rozwiązanie badanego zagadnienia naukowego i dowodzi umiejętności prawidłowego postępowania badawczego.

Biorąc pod uwagę całokształt recenzowanej rozprawy doktorskiej mgr Katarzyny Michalczuk **z całym przekonaniem stawiam wniosek** Wysokiej Radzie Dyscypliny Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, **o przyjęcie i dopuszczenie** Pani mgr Katarzyny Michalczuk do kolejnego etapu przewodu doktorskiego.

Gdańsk, dnia 20 października 2023 r.

Prof. dr hab. Tadeusz Palmowski